

**АДАБИЁТИ КЛАССИКӢ
ВА МУОСИРИ ТОЧИК ДАР МЕХВАРИ
БАРРАСӢ ВА НУТҚУ ГУЗОРИШӢОИ
МИРЗО ТУРСУНЗОДА**

**КЛАССИЧЕСКАЯ
И СОВРЕМЕННАЯ ТАДЖИКСКАЯ
ЛИТЕРАТУРА В ЦЕНТРЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ, РЕЧИ И ОТЧЕТОВ
МИРЗО ТУРСУНЗАДЕ**

**CLASSIC AND MODERN TAJIK
LITERATURE IN THE CENTER OF
RESEARCH, SPEECH AND
INTERPRETATION OF MIRZO
TURSUNZADE**

Абдуллоев Ромезҷон Холмуминович, номзади илмҳои филология, дотсент, сардори раёсати илм ва инноватсияи МДТ «ДДХ ба номи акад. Б. Гафуров» (Тоҷикистон, Хучанд)

Абдуллаев Ромездҷон Холмуминович, к.ф.н., доцент, заведующий управлением науки и инноваций ГОУ «ХГУ имени акад. Б.Гафурова» (Таджикистан, Худжанд)

Abdulloev Romezjon Kholmuminovich, candidate of philological sciences, Associate Professor, head of the department of science and innovation under the SEI "KhSU named after acad.B.Ghafurov" (Tajikistan, Khujand), E-mail:romizjon-84@mail

Вожаҳои калидӣ: адабиёти классикӣ ва муосири тоҷик, нутқу гузоришҳо, осори Мирзо Турсунзода, шеър, баҳогузори, навъҳои жанрҳои адабӣ

Мақола ба баррасии нутқу гузоришҳо ва мақолаву навиштаҳои яке аз чеҳраҳои барҷастаи адабиёти муосири тоҷик Мирзо Турсунзода нигаронида шудааст. Қайд мешавад, ки Мирзо Турсунзода дар як марҳалаи муайяни таърихӣ барои неирафти адабиёти муосири тоҷик, аз ҷумла ба камол расидани як насли ҷавони суҳанвар саҳми арзанда гузошта, ба мазмун ва мундариҷаи осори ин давраи бениҳоят муҳим аҳаммияти хоса зоҳир намудааст. Тазаққур меёбад, ки дар баробари анҷоми чунин хидматҳои арзанда доир ба осори намоёндоғони маъруфи адабиёти классикӣ низ фикру мулоҳизаҳои ҳеширо баён доштааст. Таҳлили масоили мазкур нишон медиҳад, ки Мирзо Турсунзода ҳамчун як суҳанвари огоҳ ва дорои фикру мулоҳизаҳои хос ҷойгоҳу мақоми арзанда пайдо кардааст. Хулоса мешавад, ки Мирзо Турсунзода дар ин марҳала ба сифати адиби содиқи адабиёти пролетариятҳо дар як марҳалаи дурахшони таърихи адабиёти муосири тоҷик ҳамчун симои намоёну муборизи роҳи реализми сотсиалистӣ ҷовидона боқӣ мондааст.

Ключевые слова: классическая и современная таджикская литература, речи и толкования, произведения Мирзо Турсунзаде, поэзия, оценка, разновидности литературных жанров

Статья посвящена рассмотрению речи, отчетов, статей и произведений одного из ведущих лиц современной таджикской литературы Мирзо Турсунзаде. Отмечается, что Мирзо Турсунзаде на определенном историческом этапе внес значительный вклад в развитие современной таджикской литературы, в том числе в развитие молодого поколения поэтов, уделяя особое внимание значению и содержанию произведений этого чрезвычайно важного периода. Следует отметить, что, наряду с такой важной деятельностью, он также выражал свои мысли и мнения по произведениям известных представителей классической литературы. Изучение данных вопросов показывает, что Мирзо Турсунзаде, как профессиональный поэт, обладающий особыми идеями и мнениями, нашел достойное место и статус. Автор, опираясь на эти взгляды, приходит к выводу о том, что Мирзо Турсунзаде на этом этапе оставался верным в качестве простого литературного деятеля пролетариата на ярком этапе истории современной таджикской литературы как знатного и борющегося лица на пути социалистического реализма.

Keywords: classical and modern Tajik literature, speeches and interpretations, works of Mirzo Tursunzade, poetry, evaluation, varieties of literary genres

The article is devoted to the investigation of statements, interpretations, articles and works of one of the leading figures of modern Tajik literature Mirzo Tursunzade. It is noted that Mirzo Tursunzade at a certain historical stage made a significant contribution to the development of modern Tajik literature, including the development of the younger generation of poets, paying special attention to the significance and content of the works of this extremely important period. It should be noted that along with performing such worthy services, he also expressed his thoughts and opinions on the works of famous representatives of classical literature. The study of these issues shows that Mirzo Tursunzade, as a professional poet with special ideas and opinions, has found a worthy place and status. The author, relying on these views, comes to the conclusion that Mirzo Tursunzade at this stage remained faithful as a simple literary figure of the proletariat at a bright stage in the history of modern Tajik literature as a noble and struggling person on the path of socialistic realism.

Адабиёти гузашта ва муосири тоҷик, бахусус осори симоҳои барҷастаи он ба таври ҳамешагӣ дар меҳвари баррасӣ ва нутку гузоришҳои Мирзо Турсунзода қарор доштааст. Ба таъбири дигар, М. Турсунзода дар ин навъи осор ба таври хос ва алоҳида ба ашъори суханварони адабиёти гузашта ва муосири тоҷик, чехраҳои барҷастаи сатҳи ҷаҳонӣ, аз ҷумла ҷумҳуриҳои бародар фикру мулоҳизаҳои хешро баён намуда, дар муҳокимарониҳо бо мақсади муайян намудани тамоюли рушди минбаъдаи адабиёти советии тоҷик ба таври васеъ аз эҷодиёти эшон баҳра бардоштааст. Аз ин ҷиҳат, дидгоҳҳои ӯ доир ба шеърӯи шоирӣ, истеъдод, жанрҳои адабӣ, асарҳои алоҳидаи суханварон, ҷойгоҳи шоир ва ё адиб дар татбиқи ҳадафҳои партиявӣ ва ғ. рӯи қор омадаанд, ки арзёбии арзишҳои онҳо дар шароити муосир аз ҷанд ҷиҳат аҳамият дорад:

1. Баррасии масоили марбут ба адабиёти классикии тоҷик. М. Турсунзода дар ин масир ба таври кулӣ ба масъалаи адабиёти классикии тоҷик тавачҷӯх зоҳир накарда бошад ҳам, аммо масоиле ба мушоҳида мерасанд, ки манзараи умумии алоқамандии ӯро ба адабиёти классикӣ, аз ҷумла мероси гаронбаҳои чехраҳои барҷастаи он ба монанди Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ, Абӯалӣ ибни Сино, Абулқосим Фирдавӣ, Ҷалолиддини Румӣ, Низомии Ғанҷавӣ, Носири Хисрав, Саъдии Шерозӣ, Умари Хайём, Ҳофизӣ Шерозӣ, Камоли Хучандӣ, Абдурахмони Ҷомӣ, Фалакӣ, Байлақонӣ, Адиб Собир, Бадриддин Ҳилолӣ, Мирзо Бедил, Аҳмади Дониш, Саҳбо, Шохин, Ҳайрат ва ғ. таҷассум менамоянд. Доманаи ҷунин ҷусторҳои вай баъзан дар доираи сиёсати мафкуравии ҳизбӣ ба миён омада, дар ин масир бо суханронихову маърузаҳои муаллиф васеътару фарогиртар гардидаанд. Таҷассуми симои чехраҳои барҷастаи адабиёти классикӣ на ин ки дар мақолаву гузоришҳои алоҳидаи суханвар, балки дар навиштаҳое, ки ба осори адибон ва суханварони хориҷӣ, аз ҷумла ҷумҳуриҳои бародар ва кишварҳои ҳамҷавор нигаронида шудаанд, ба мушоҳида мерасад. Ҳамин тарик, метавон таъкид кард, ки афкори М. Турсунзода ба адабиёти классикӣ, аз ҷумла симоҳои барҷастаи он ва арзёбии хусусиятҳои мероси гаронбаҳои ин давра дар китоби «Эстетика ва қадамҳои насру назми тоҷик»-и Юрий Бобоев баррасӣ шудааст. Муаллиф дар фасли «Адабиёт дар оинаи танқид (аз афкори назария, эстетикӣ ва адабӣ танқиди шоир)» бо таъя ба мақолаҳои «800 солагии шоири бузурги Озарбойҷон Низомӣ Ғанҷавӣ» ва «Ғазалсарои бузурги машриқ» риштаи пайванди андешаҳои Мирзо Турсунзодаро вобаста ба дирузу имрузи адабиёт нишон додааст. Муҳаққиқ дуруст дарёфтааст, ки «Муҳокимаҳои Турсунзода ҳоҳ ба санаду осори классикони гузашта ва ҳоҳ муосир дахл намоянд, аз мавқеи методологияи марксизм-ленинизм баробар арҷмандии онро талқин мекунанд» [2,с.161]. Аз ин ҷиҳат, таҳлилу муҳокимарониҳои Ю. Бобоев ба баҳсу музокираҳои М.Турсунзода ва дидгоҳҳои ӯ ба гузаштаи пурифтиҳори адабӣ аз рӯи ҳамин меъёр, яъне методологияи ҳизбӣ ба миён омадааст ва ҷун имруз аз ин таҳқиқоти муаллиф солҳои зиёд гузаштааст ҷой дорад, ки бо дид ва муҳокимарониҳои нав масоили мазкур баррасӣ шаванд. Муъруфи Рачабӣ низ дар китоби «Ислом: ҷадидия ва инқилоб» аз М. Турсунзода иқтибосҳо овардааст, ки вусъати нигоҳаш ба ин гуна осори М. Турсунзода аз баҳогузориҳои зерин ба мушоҳида мерасад: «М. Турсунзода дар ақидаи ихтилофангез байни тоҷику форс устувор буд: «Мо ворисони ҳақиқии классикҳои бузургамон мебошем ва фақат мо кодирем ба он баҳои сазовор диҳем ва барои саодати халқ нигаронем. Халқи тоҷик, ки нависандагон ва мутафаккирони худро ба миён овардааст, аз мероси Ҳофиз ва Саъдӣ, ки дар Шероз таваллуд ёфтаанд, рӯ намегардонад, зеро забони онҳо ба забони тоҷикии мо хеле наздик аст... Рӯзе хоҳад шуд, ки умри реаксия дар Эрон ба охир мерасад ва халқи тоҷик ба форсҳо мероси шоирони онҳоро ба бузургворӣ ва бо нури пештарааш гашта меदिҳанд»[3,с.178]. Ҳамин тарик, дидгоҳҳои М.Турсунзода вобаста ба мероси аҳди классикӣ ҳамеша бо назардошти «партиявият» ва «масъалаи тақсмоти мероси адабӣ ва илмӣ» байни тоҷикону форсҳо рӯи қор омадааст ва ҳатто дар мақолаи «800 солагии шоири бузурги Озарбойҷон Низомӣ Ғанҷавӣ» шоири «Ҳамса»-сарои тоҷику форс Низомӣ Ғанҷавӣ ҳамчун суханвари мумтози Шарқ ва Озарбойҷон муаррифӣ шудааст. Дидгоҳҳое, ки доир ба шахсият ва ҳунари суханварии ӯ ба вучуд омадаанд, аксаран масъалаҳое ҳастанд, ки аз доираи мавзӯоти низомномавии ҳизбият сурат гирифтаанд. Аз ҷумла, сарояндаи ишқ ва илҳомгирандаи эҷодиёти халқ муаррифӣ шудани Низомӣ Ғанҷавӣ, муносибату муқобилиятҳои қаҳрамонҳои асарҳои ӯ ҷун Ширин, Фарҳод, Лайлӣ, Маҷнун нисбат ба шоҳону намояндагони барҷастаи табақаи феодалӣ, ҷиҳатҳои интернационалӣ ва ғояи гуманистидоштаи онҳо аз ин қабиланд ва М. Турсунзода дар баррасии масоили мазкур ҳамчун мунаққид ва муҳаққиқи афкори ҷунин чехраҳо мавзӯоти мувофиқ ба партия ва мафкуравии ҳизбӣ пайдо намудааст. Ҷун мақолаи мазкур ба ҷашни 800 –солагии Низомӣ Ғанҷавӣ ва баргузориҳои тантанаи бузургдошти ӯ соли 1947 дар Озарбойҷон нигаронида шуда буд, табиист, ки М. Турсунзода дар ҷараёни ҷунин ҷорабиниҳои сатҳи баланди сиёсӣ дар доираи ҳамин гуна талабот амал кардааст. Зеро агар дар маҷмӯъ дидгоҳҳои М.Турсунзода оид

ба адабиёти классикӣ ва шинохти симоҳои барҷастаи он дар канори ҳам гузошта ва омӯхта шаванд, рӯшан мегардад, ки суҳанвар аз ҳақиқати таърихии аслияти миллии шоирони тоҷик, аз ҷумла Камоли Хучандӣ ҳамчун суҳанвар ва шоири аҳди классикӣ дифоъ намудааст, ки манзараи умумии ҷӯсторҳои М.Турсунзодаро дар ин масир ифода менамоянд. Субҳони Аъзамзод дар мақолаи «Мирзо Турсунзода ва ду марҳалаи муносибат ба мероси адабӣ» доир ба мавқеъгириҳои М.Турсунзода нисбат ба мулоҳизаҳои ховаршиноси рус Александр Болдирев бо истифода аз як номаи М.Турсунзода ибрази андеша карда, навиштааст: «Дар номаи М.Турсунзода эътироз ва посух ба андешаи А.Н. Болдирев дар боби шинохти «Камоли Хучандӣ ба сифати асосгузори адабиёти тоторҳои урдуи Қипчоқ» аст, ки ҷузъиёти баҳси адабии муҳаққиқони тоҷику русро бозгӯӣ мекунад. М.Турсунзода дар танқиду танбеҳи баъзе ховаршиносон чунин навиштааст: «То алвақт баъзе олимони муҳтарам Камоли Хучандӣ барин шоирони тоҷикро мулки хусусии дар ҳеч замон (ҳатто дар замони сотсиалистӣ) тағйирнаёбандаи Эрон медонистанд. Дар ин муқаддима Камол яқбора ба тоторҳои Қипчоқ дода шудааст, ки на онҳо забони Камолро мефаҳмиданд ва на Камол забони онҳоро (ин ҳам албатта кашфиёт аст?!)» [1,с.89]. Ҳамин гуна дар солҳои 40-уми асри гузашта мавқеъгириҳои М.Турсунзода нисбат ба мероси адабӣ ва шинохти арзишҳои он аз ду масир, яқум сиёсату аслситезӣ ва дуҷум муборизаву равшангарӣ ба амал омадааст. Яъне, дар масири аввал М.Турсунзода ҳамчун «ташвиқгар ва ситояндаи ормонҳои шӯравӣ» ва дар масири дуҷум чун равшангари «нуқсу заъфи фикрӣ ва ноҳамвору баҳбарангези ховаршиносон» шинохта шудааст. Санадҳои мазкур аз аҳамияту арзиши ҷӯсторҳои М.Турсунзода дар нақду баҳогузориҳои осору афкори суҳанварони гузашта ва равишҳои интихобнамудаи ӯ дар нақду суҳансанҷӣ ишора мекунанд. Тавре алақай дар боло таъкид гардид, муаллиф дар мубориза барои бозгӯии аслияти таърихии Камоли Хучандӣ аз фарқияти забони суҳанвар бо забони тоторҳои урдуи Қипчоқ суҳан ба миён овардааст. Истифодаи ҳамин усул нисбат ба Низомӣ Ганҷавӣ ҳам як навъ кӯшиши нишон додани мансубияти миллии Низомӣ Ганҷавӣ дар ин раванд ба шумор меравад: «Эҷодиёти Низомӣ ба эҷодиёти халқи тоҷик ба таври узвий дохил шудааст. Зарбулмасал, киноя ва ҳикматҳои бисёре аз Низомӣ дар байни халқ машҳур аст.

*«Дар ноумедиҳа бисе умед аст,
Поёни шаби сияҳ сапед аст»–*

мегӯяд халқи тоҷик аз забони Низомӣ» [4,с.32]. Яъне, ҳамин тариқ М.Турсунзода аз Низомӣ Ганҷавӣ ба ҷуз байти мазкур чизе иқтибос наовардааст. Дар мақола тавре ба мушоҳида расид, як андоза кӯшиши баёни пайванди забониву хуниву маънавии халқи тоҷик бо Низомӣ Ганҷавӣ ба таври бисёр ноаён ториқ сурат гирифтааст. Аз ин ҷиҳат, ин амали муаллифро метавон ба унвони дилбастагии ӯ ба Низомӣ Ганҷавӣ истиқбол намуд. Ӯ бо вучуди ба халқи Озарбойҷон додани Низомӣ аз вай ҳамчун шоири халқи тоҷик даст кашиданӣ нест. М. Турсунзода бо ин равиш, яъне бо истифода аз таъбири «халқи тоҷик аз забони Низомӣ мегӯяд» хеле устодонаву моҳирона забони тоҷикӣ будани забони ашъори Низомӣ Ганҷавиро дар доираи сиёсии замон гӯшзад сохтааст. Ҳарчанд ба ин амали ӯ касе пай набурдааст. Дар маҷмӯъ, баррасии ин масъалаҳо нишон медиҳанд, ки М. Турсунзода ҳамчун ходими давлатӣ ва намояндаи барҷастаи сиёсӣ ва татбиқкунандаи қоидаву низоми партиявӣ дар адабиёт мувофиқи талаботҳои замон амал карда, баъзан аз доираи мафкура ва низоми ҳоким эҳтиёткорона ва ҳадафмандона худро бурун андохтанӣ шудааст, ки ин амал ҳам агар аз як ҷиҳат ҷуръату часорати ӯро нишон бидиҳад, аз дигар ҷиҳат ба назар мерасад, ки ба чунин раванд пайвастанӣ вай хоҳиш ва ниёзҳои шахсии худӣ ӯ буда, мушоҳида мешавад, ки М. Турсунзода ҳешро як андоза аз уқдаву меъёрҳои дуруғини сиёсӣ дур гирифтани шудааст. Дигар шоире, ки М. Турсунзода ба он дилбастагии тамоми дорад, Ҳофизӣ Шерозӣ ба шумор меравад. М.Турсунзода дар бораи Ҳофизӣ Шерозӣ танҳо як мақола дорад, ки «Ҳазалсарои бузурги машрик» унвонгузорӣ шудааст. Ин мақола албатта як мақолаи сафарномаӣ буда, муаллиф доир ба сафархояш ба Эрон, аз ҷумла шахрҳои Шерозу Исфажону Ҳамадону Нишопуру Тус ва зиёрати мақбараи суҳанварони аҳди классикӣ, ба монанди Фирдавсиву Саъдиву Хайёму Ҳофиз маълумот овардааст. Ба назар мерасад, ки бо вучуди мавҷудияти фосилаи хеле тӯлонӣ байни андешаҳои ӯ доир ба Низомӣ Ганҷавиву Ҳофизӣ Шерозӣ муаллиф дар ин марҳила ҳамон хати сурхи мафкуравино нигоҳ доштааст, аммо дар баробари ин, мулоҳизаҳои ҷолибе низ ба миён омаданд, ки ҳусни дирият, суҳансанҷӣ ва дараҷаи маърифати вайро дар мавриди шинохти намунаҳои беҳтарини осори гузаштагон нишон медиҳанд. Масалан, дар бораи шӯҳрати ҷаҳонии Ҳофиз чунин менависад: «шӯҳрати Ҳофиз оламро фаро мегирад, шеърҳои ӯро ба забонҳои англисӣ (мутарҷимаш Фитцджеральд), полякӣ, олмонӣ, италийӣ, русӣ ва ғайра тарҷима карданд, татаббуъ ва тадқиқи осори Ҳофиз дар ҳама забонҳо оғоз меёбад. Шоирон ва мутафаккирони бузургтарини дунё, аз қабилӣ Фридрих

Энгельс, Гёте, Адам Мискевиг, Пушкин, Фет, Чернышевский ва ғайраҳо аз мутолиаи ашъори Ҳофиз ангушти ҳайрат газид, ба шоири сеҳрнигор бехтарин суханони пур аз меҳру муҳаббат ва садоқатро бахшидаанд» [4, с. 46]. М. Турсунзода дар ин қисмат ба Гёте ва афкори ӯ дар марвиди шеъри Ҳофиз баҳо бода, таъкид менамояд, ки: «...байни ӯ (манзур Гёте–А.Р.) ва Ҳофиз як қаробат ва хешии руҳии шадиде ба вучуд омад, ки дурии замон ва маконро ба кулӣ аз байн бардошт. Чунин аст вазифаи устои бузурги назм (манзур Ҳофиз–А.Р.), ки бо иқтидори каломи худ замонҳо ва одамонро ба ҳамдигар пайваст мекунад» [4, с. 46]. Хамин тарик, моҳияти ишораҳои намояндагони Ғарбро, ки дар бораи калом ва азамати сухани Ҳофиз гуфта шудаанд, оварда, онҳоро бо як ҷумла чунин ҷамъбаст намудааст: "... агар шоири бузурги немис Гёте суханони Ҳофизро абадияти бузург номида бошад, Фридрих Нитше ҳикмати Ҳофизро ҳамчун майхона ва бодаи он мешуморад, Пушкин бошад аз каломи бадеии Саъдӣ ва Ҳофиз баҳравар шудани хешро ғайи сохтани ҷиҳатҳои нишотовар ва эҳсосоти инсондӯстии эҷодиёташ медонад. Н.Г.Чернышевский аз мутолиаи шеърҳои Ҳофиз ба вачд омада, сурудаҳои онро ба гулҳои рангини ҳаёти шукуфон ва хушбӯй шабоҳат медиҳад [4, с. 48]. Баррасии ин гуна андешаҳои адибон ва намояндагони адабиёти ҷаҳонӣ дар бораи Ҳофиз Шерозӣ мавқеи Мирзо Турсунзодаро ҳамчун як суханвари огоҳ ва пурталлош дар ҳавзаи ҳофизшиносии солҳои 70-уми асри гузашта нишон медиҳад. Мирзо Турсунзода бо чунин афкор сарҳади пурвусъати шуҳрати суханварони тоҷикро дар доираҳои бонуфузи илмиву адабии сатҳи ҷаҳонӣ гӯшзад намуда, бо хамин шева ҷойгоҳи фарзандони халқи хешро дар адабиёти миллатҳои гуногун ба таври рӯшан баён доштааст. Ба таъбири дигар, хамин гуна андешаҳои М.Турсунзода ӯро ба сифати муаррифиқунандаи пайравони содиқӣ мероси гаронбаҳои Ҳофиз Шерозӣ, ки ҳамаи онҳо симоҳои барҷастаи адабиёти ҷаҳонӣ низ ба шумор мераванд, дар ҳофизшиносии солҳои 70-уми асри гузашта ба ҷилва меоварад. Афкори Мирзо Турсунзода дар бораи рубоиёти Хайём низ арзишманд буда, шояд аз нахустин баррасиҳое ба шумор равад, ки дар солҳои 50-уми асри гузашта доир ба бузурғтарин рубоисарои адабиёти тоҷик рӯи кор омадаанд:

*«З-овардани ман набуд гардунро суд,
В-аз бурдани ман ба иззу ҷоҳаш нафузуд.
В-аз ҳеч касе низ ду зӯшам нашунуд,
К-овардуну бурдани ман аз баҳри ҷӣ буд?»*

*Ғар бар фалакам даст будӣ чун Яздон,
Бардоштаме ман ин фалакро зи миён.
В-аз нав фалаке дигар чунон сохтаме,
К-озода ба коми дил расидӣ осон.*

... Ҷовидонии рубоиёти Умари Хайём махсусан дар он аст, ки шоир ҳиссиёти амиқи умумиинсонӣ, граждонӣ ва башардӯстиро бо маҳорати бемисли шоирона баён кардааст» [4, с. 93-94]. Хамин тарик, метавон таъкид кард, ки Мирзо Турсунзода дар баррасии осори адабиёти форсӣ бо чанд ҳадаф ба мероси арзишманди бузурғтарин симоҳои шеърӣ сухан алоқамандӣ зоҳир кардааст. Аввал, Мирзо Турсунзода адабиёти форсиро ҳамчун як манбаи бисёр пешрафтаи тафаккури бадеӣ медонист ва мехост, ки чунин таҷрибаи суханофаринӣ дар адабиёти муосири тоҷик қорбасти тамоми дошта бошад. Ва дувум, Мирзо Турсунзода ҳамон риштаи пайванди дирӯзро дар адабиёт барои пешрафти имрӯз ва фардои шеърӣ адаб гусастанӣ нест. Сарфи назар аз он аст, ки дар мавриди баъзе шоирони мо, ба монанди Низомӣ Ганҷавӣ ҷӣ гуна андешаҳои баён кардааст, ба назар мерасад, ки Мирзо Турсунзода ба синтези адабиёти гузашта ва муосири тоҷик дар алоқамандӣ бо адабиёти бародар машғул будааст ва ин мактаби суханварие, ки пас аз Мирзо Турсунзода боқӣ мондааст, аз чунин як тамоюли мусбати адабӣ далолат мекунад.

Вақте дар мавриди Николай Семёнович Тихонов ва дигар суханварони адабиёти рус мулоҳизаронӣ менамояд, дар фикри ҷаҳонгардии Саъдиву Носири Хисрав меафтад ва байни ӯву ин шоирони барҷастаи Шарқ шабоҳатҳоро ҳамгуниҳоро ба мушоҳида мегирад: «Майлу кӯшиши дунёро дидан барои мардуми машриқзамин хос аст... Чунончи, Саъдӣ сӣ сол арзу тӯли сарзамини Шарқро тай карда буд... Ё худ Носири Хисравро гирем гарду чанги ҳазорон фарсах роҳи воҳаҳои сабзи Лаҳору кӯҳдоманҳои хористону яхистони баланди Помир ба кафшаш нишаста буд... Дар адабиёти рус мо ин анъанаи ҳама ҷою ҳама ҷизро дидан, дарк кардан ва тасвир намуданро дар мисоли зиндагин А. Пушкин, М. Лермонтов, Л. Толстой мебинем. Дар қадамҳои онон ҳар як ҷӯйбор, ҳар як куллаи кӯҳ метавонад аз онҳо ҳикоят кунад. Николай Семёнович бисёр мамлакатҳоро дидааст... Ба назарам, чунон ки дарёи азими рус Волга ба

бахри Каспий ба ҳавзаи Шарқ мерезад, ё худ чунон ки Урал ба хоки Осиё пайванд аст, Тихонов ҳам ба ҳаёти халқҳои Шарқ ба як тарзи табиӣ пайванд гаштааст» [4,с. 257].

Ҳамин тарик, ҳар як чехраи адабиёти кишварҳои бародар ва ё дигар адабиёти халқҳои ҷаҳонро бо суҳанварони адабиёти классикӣ муқоиса карда, бо ҳамин равиш аз бузургии онҳо ёдоварӣ менамояд. Масалан, дар мавриди Такур: «Такур ҳамчун мутафаккирони оламшумул Абӯ-Алӣ ибни Сино ва Ҷомии мо бо ақидаҳои олиии инсонпарваронааш барои халқ машғали тобоне буд» [4,с. 82]. Санадҳои овардашуда нишон медиҳанд, ки Мирзо Турсунзода дар роҳи мутолеоти бехтарин намунаҳои осори адабиёти ҷаҳонӣ пеш аз ҳама тавачҷӯҳи бештаре ба намояндагони адабиёти классикӣ доштааст ва дар ин масир ҳар пешрафтҳои адабие, ки аз осори адибони сатҳи ҷаҳонӣ пайдо мекунад, тасаввур мекунад, ки ҳамин гуна муваффақиятҳоро чандин асрҳо муқаддам гузаштагону фарҳефтагони адабиёти тоҷик ба даст овардаанд. Мирзо Турсунзода дар бораи шеър низ фикру мулоҳизаҳои хешро баён доштааст, ки хеле ҷолиб мебошад: «Шеър бояд монанди он майсаҳои навруста, ки басо нозук ва зебо аз хок сар бурун меоранд, озодона иншо гардад» [4,с.101]. Ба андешаи Мирзо Турсунзода шеър бояд ба таври табиӣ суруда шавад. Мувофиқи гуфти ӯ маҷбур қаламро ба даст гирифта, шеър сароидан хусусияти табиӣ шеърро аз байн мебарад.

«Шеър ҳарчанд дорои оҳангҳои дилкаш бошад ҳам, лек онро мазмунан амиқ ва афқору эҳсосот оро медиҳанд» [4,с. 93].

Мирзо Турсунзода чун пешиниён ба истеъдод ва заковат, ки яке аз маҳакҳои асосӣ дар сароиши шеър эътироф мешавад, тавачҷӯҳ дорад: «Мо истеъдод ва заковатро инкор намекунем, лекин медонем, ин меваест, ки баъд аз шакар – пайванди мичуринӣ бо таҷрибаи умумии инсонӣ ва пас аз омӯхтани маҳорат шахду ширинӣ пайдо кардааст» [4,с.99]. Яъне, бо чунин афқор ишора мекунад, ки шоир бояд дар баробари доштани истеъдод заковат ва маърифату дониши заруриро дар вучуди хеш парварад ва ин андеша бори дигар собит месозад, ки Мирзо Турсунзода дар ҷодаи шинохти шеър низ аз мактаби хунарии суҳанварони гузашта содиқона ва пайғирона суд ҷустааст.

Илова бар ин, Мирзо Турсунзода тарафдори ҳамон назарияи адибони классикӣ, ки матлаъро аз лиҳози назокат, оро ва ҳунари суҳанварӣ назаррабо ва диққачалбқунанда ба ҳисоб меоварданд, мебошад. Муаллиф дар ин бахши андешаҳои худ, матлаъро ба унвони «мисраъҳои аввалин»-и шеър ёд мекунад, ки онҳо бояд таъсирбахш ва муассир бошанд: «Шеър бояд аз мисраъҳои аввалин диққатро ба сӯи худ кашад, в-агарна онро кас нахоҳад хонд. Дарёфтани мисраъҳои аввалин, ки тавонад зуд ба кас таъсир бахшад, онро ба муҳити дигар андозад, руҳияи онро дигаргун сохта, ба мавзӯи асар ҷалб намояд ва ба даҳоне, ки акнун дарҳояш боз шуда истодааст ворид бикунанд, бисёр муҳим аст ва он танҳо бо ранҷу азоби эҷодӣ ба даст хоҳад омад» [4,с. 101].

Аз санадҳои овардашуда бар меояд, ки Мирзо Турсунзода ҳарчанд дар бораи шоирони тоҷик тадқиқотҳои алоҳида анҷом намодааст, аммо доир ба назарияи суҳанварӣ ва услуб ва сабқу саликаи хориқулодаи онҳо маълумотҳои муҳиму қобили тавачҷӯҳеро дар даст доштааст. Бояд қайд, ки ҳангоми таҳқиқи осори ин суҳанвари беҳамтои адабиёти муосири тоҷик ба инбат гирифтани чунин хусусиятҳои хос аз аҳамият ҳолӣ нахоҳад буд ва як сирри муваффақияти шоирони тоҷик, ки дар тарбияву камолоти маънавии онҳо Мирзо Турсунзода қарор дорад, шояд ҳамин равиш, аз ҷумла раҳнамоиҳову ҳидоятҳои беғаразонаи Мирзо Турсунзода бошад, ки баъдан адабиёти тоҷик ба як марҳалаи сифатан нави эҷодӣ ворид гардидааст.

2.Баррасии масоили марбут ба адабиёти муосири тоҷик. Мирзо Турсунзода ҳамчун адиб, шоир ва сарвари Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон ба пешрафти адабиёт, тарҷума ва бурду боҳти шоирону нависандагон ҳамеша тавачҷӯҳи хос доштааст. Мулоҳизоти ӯ дар нақди адабӣ ва баҳогузориҳои ашъори шоирон дар адабиёти муосири тоҷик хеле муҳим ва қобили мулоҳиза мебошад. Навиштаҳои вай, аз ҷумла «Андешаҳо дар бораи лирикаи граждани», «Меҳнати пурмашаққат. Меҳнати роҳатбахш», «Адабиёти тоҷик дар мубориза барои идеалҳои коммунизм», «Ҳофизи револютсия», «Дӯстгонӣ» ва ғайра манзараи умумии афқори суҳанварро дар бораи адабиёт ва дигар масъалаҳои марбут ба он таҷассум менамоянд. Дар навиштаҳои Мирзо Турсунзода аввалин маротиба номи якчанд шоиру адиби тоҷик, аз қабиле Айнӣ, Миршакар, Раҳимӣ, Ансорӣ, Сулаймонова, Тулқун соли 1949 дар мақолаи «Пушкини мо» ба муносибати ба Пушкин шеър бахшиданашон зикр шудааст ва баъдан теъдоди чунин суҳанварон афзоиш ёфтаанд. «Андешаҳо дар бораи лирикаи граждани» нахустин мақолаи Мирзо Турсунзода дар бораи адабиёти муосири тоҷик аст, ки соли 1954 ба нашр расидааст ва тибқи тавзеҳоти Юрий Бобоев ба Мирзо Турсунзода қариб 200 номгӯи нутқу музокира ва маърузаву мақолаҳои илмию

адабӣ тааллуқ дошта, то имрӯз қисми ночизи онҳо дар чилди 3-юми «Куллиёт»-и ӯ фароҳам омадаанд. Агар ин масъала ба инобат гирифта шавад, шояд нахустин навиштаҳои муаллиф доир ба адабиёти муосири тоҷик дар байни чунин осори гирдоваринашуда вучуд дошта бошанд, ки то ҳол аз назари алоқамандони мероси Мирзо Турсунзода дур мондаанд. Аммо ба ҳар ҳол мақолаи «Андешаҳо дар бораи лирикаи граждани» дар асоси чилди 3-юми «Куллиёт»-и суҳанвар қадимтарин навиштаи Мирзо Турсунзода дар ин арса ба шумор меравад, ки мо онро ҳамчун нахустин навиштаи Мирзо Турсунзода доир ба равандҳои адабиёти муосири тоҷик мавриди истифода қарор хоҳем дод. Мирзо Турсунзода дар мақолаи мазкур ифодаи «лирикаи граждани»-ро ҳамчун истилоҳи адабӣ ба кор гирифтааст, ки дар нақди адабии замон корбасти тамои доштааст. «Лирикаи граждани» ҳамчун як навъи шеърӣ дар адабиёти муосири тоҷик истилоҳан нав буда, нахустин маротиба аз тарафи кӣ истифода шудани он албатта қовишҳои ҷудоғонаро тақозо дорад, аммо нигоҳи Мирзо Турсунзода ба сифати як шоири баркамол ва адиби аз равандҳои адабии замон огоҳ доир ба ин навъи шеърӣ хеле муҳим ва арзишманд мебошад. Мирзо Турсунзода тарафдори ҳамон гуруҳи муҳаққиқоне мебошад, ки лирикаро як навъ ё намуди назм (шеър) унвон кардаанд: «Дер боз аст, ки лирикаро чун як намуди назм ифодакунандаи ҳолати руҳӣ ва таассуроти шоир медонанд. Агар ба замми ин ақида лаҳзаҳои эмотсионалӣ-субъективӣ суҳанварро зам кунем ҳам, ин таърифи назариявӣ бо фикри ман зиддият надорад» [4,с.94]. Мирзо Турсунзода шеъри лирикӣ -гражданиро, ки ҳиссиёт дар онҳо мавқеи хоса дорад эътироф мекунад ва дар баробари ин таҷассуми муҳит ва ҳодисаҳои воқеии замонро низ ҳамчун маҳаки асосии ин навъи шеърӣ ба он илова мекунад: «Бо муҳити замон ҳамовоз будан яке аз шартҳои зарурии лирикаи ҳақиқӣ мебошад» [4,с.95]. Яъне, суҳанвар зери истилоҳи “лирикаи граждани” шеъреро дар назар дорад, ки “қаҳрамони лирикии муосир худ гражданин (шаҳрванд А.Р.)-и ҳақиқии замони мо гардидааст” [4,с.97]. Дар баробари ин, Мирзо Турсунзода ба масъалаи тасовири хунарӣ ва ибораорӣ низ диққати махусус дода, тарз ва усули ташбеҳорӣ урфӣ-классикиро “куҳна ва обшуста” ба қалам овардааст. Хусусан ин андеша дар мисоли таҷассуми симои духтарони тоҷик чунин баён шудааст: “Духтари озоди тоҷик, ки мардона ҳаёти нав бунёд мекунад, дар майдонҳои пахтазор, дар заводу фабрикаҳо ва дар соҳтмони азим диловарӣҳо нишон медиҳад, образҳои куҳна ва забонзадари кор мефармоянд. Баъзе шоирони мо ҳанӯз чашмони духтарони имрӯзаи тоҷикро ба чашмони оҳу, миёни ӯро ба миёни мӯрча зулфони ӯро ба мори печон, абрӯвонашро ба шамшери буррон, қадду қоматашро ба сарви равон, даҳонашро ба пистаи хандон, каломашро ба тутии Ҳиндӯстон ташбеҳ медиҳанд. Ба хонандаи муосири мо чунин тасвирҳои куҳनावу обшуста ҳеч завқи бадеӣ ва манфиате намебахшанд [4,с.105]. Яъне, аз гуфтаҳои Мирзо Турсунзода бар меояд, ки “лирикаи граждани” бояд аз чунин раванди тасвирфарӣ орий бошад ва чизҳои дар бар гирад, ки дигаргуниҳои сифатӣ ва воқеии ҳаёти маданияро ифода кунанд. Аз ин рӯ, шояд як андоза даст кашидани суҳанварони тоҷик аз ҳамин суннати деринаи адабӣ дар ин давра маншаъ аз ҳамин ташвиқ ва таҳриқи Мирзо Турсунзода дошта бошад ва ин албатта қовишҳои ҷудоғонаро тақозо дорад. Мирзо Турсунзода бо баҳонаи тасвир наёфтани дигаргуниҳои бузурги сотсиалистӣ дар шеъри ин давра як қатор шоирони замонро танқид намуда, навиштааст: “Агар эҷодиёти баъзе аз шоирони тоҷикро монанди Ҷ. Суҳайлӣ, О. Лутфӣ, М. Диёрӣ, Т. Пулодӣ мутолиа намоем, он гоҳ асарҳои охири онҳоро аз асарҳои, ки даҳ-понздаҳ сол пеш навиштаанд, фарқ намудан хеле душвор аст. Охир дар ин муддат дар ҳаёти мамлақати мо воқеаҳои бузург ва таърихӣ ба амал омадаанд. Он ҳама дигаргуниҳои бузурги сотсиалистӣ, ҳаёти ҷамъияти советӣ дар инкишофи революционӣ он ва ҳама чизи наво, ки ҳар рӯз ҳаёт ба вучуд меоварад, мавзӯи асосии адабиёти мо мебошад” [4,с.105]. Ҳамин тариқ, Мирзо Турсунзода дар баррасии мавзӯот ва хунари офаринандагии назми советӣ ҳамчун шоир ва мунаққиди адабиёти ин давра мувофиқи меъёрҳои замон нақш гирифтааст. Хусусан, ин гуна нутқи андешаҳои мунаққидонаи Мирзо Турсунзода дар марҳалаҳои баъдии инкишофи адабиёт бетаъсир намондааст, ки минбаъд дар таҳқиқотҳои оянда ҷанбаҳои он рӯшан хоҳад шуд. Яке аз хусусиятҳои дигари осори Мирзо Турсунзода ба раванди дostonнависии адабиёти советии тоҷик алоқамандӣ дорад. Ӯ дар ин масир тамоюлҳои хуби эҷодиро ба мушоҳида гирифта, дostonҳои “Мавҷҳои Днепр”-и Мӯъмин Қаноат, “Шаби пеш аз марг”-и Абдуҷаббор Қаҳорӣ, “Қишлоқи тиллоӣ” ва “Ишки духтари кӯҳсор”-и Мирсаид Миршакар, “Кӯчабоғи ошиқон”-и Шукӯҳиро васф кардааст. Ягона дostonе, ки ба меъёрҳои замон, аз ҷумла талаботҳои низомномавии Мирзо Турсунзода мувофиқ наафтадааст, дostonи “366 паҳлӯ”-и Ғаффор Мирзо мебошад. Ин дostonи Ғаффор Мирзо аз рӯи чанд дидгоҳ мавриди танқид қарор гирифтааст: 1. Аз сабаби надостани сюжет 2. Ба ҳодисаҳои манфии ҳаёт бештар диққат кардани шоир 3. Муҳокимаронӣҳои дилбазани абстракт ё ба истилоҳи худӣ муаллиф «сергапӣ». Масалан, дар мавриди забони асари муаллиф чунин

навиштааст: “Шеъри Ғаффор Мирзо банохост хушк ва забонаш расмӣ шуда мондааст. Эҳсосоти олии ҳаяҷонангезе, ки дар асарҳои давраи аввали вай буданд, ҳоло дида намешаванд. Аммо рафиқ Ш. Ҳусейнзода ин дostonро дар мақолаи дар рӯзномаи “Маориф ва маданият” дар арафаи анҷуман чоп кардааш ба қатори асарҳои беҳтарин мегузорад ва навоарӣ мешуморад, ки ман ба фикри ӯ розӣ шуда наметавонам” [4,с.160]. Ҳамин тарик, Мирзо Турсунзода бо нигоҳу баҳогузориҳои хос шеъри як давраи муайяни адабиётро таҳлилу баррасӣ мекунад ва ин таҳлилу баррасиҳо тавре ба мушоҳида расид, то андозае муҳолифи мулоҳизаву афкори баъзе намояндагони замон низ будааст. Бо гузашти замон ба назар мерасад, ки ҳамин кӯшишҳои Мирзо Турсунзода баъзан хилофи суннатҳои деринаи адабиёт низ анҷом ёфта, эҷодиёти суҳанварони ин давраро то ҷое аз як манбаи муҳими ҳунару суҳанварӣ, ки адабиёти классикӣ ба шумор меравад, бегона сохтааст.

Ҳамчунин ӯ ду шеъри Мастон Шералӣ ва як пораи шеърии Бозор Собирро низ бо баҳонаи “ҳиссиёти бадбинона ва сентиментализм” танқид кардааст:

*«Гох серу гаҳ гуруснаву гаҳ масту ҳушёр,
Гох чун ҳавои тирамоҳ гох чу навбаҳор...»*

Гирем шеъри дигари Мастонро:

*«Ман надонам ба сарат фикри чиҳо омадааст,
Ё ба ин бандаи ту раҳми худо омадааст...»*

... як мисоли дигар «Ёдгори рӯзҳои даргузар» ном шеъри Б.Собир:

*«Гох афсурдатар аз чехраи ҳасратзадагонам,
Дар раҳи хеш равонанду ба боре нашаванд.»*

Дар айёми пурҷӯшу хурӯш, дар ҳаёти пурмазмуни мо аз кучо ба сари шоири ҷавон чунин рӯзҳои саҳт афтодааст? Ман ба мақолаи Б. Собир дар бораи «Иди наврӯз» низ ҳайрон шудам. Дар ин ҷо муаллиф фақат аз ҳасрат ба рӯзҳои гузашта гап мезанад» [4,с.163].

Дар идомаи ин андешаҳо М. Турсунзода сабаби пайдо шудани чунин оҳангҳои ғайриинтизорро ҷустуҷӯ намуда, навиштааст: «Дар вақтҳои охир назми баъзе шоирони бадбини Эрону Афғонистон дастраси шоирони мо гардидааст. Дар он мамлакатҳо ба баъзе сабабҳои таърихӣ дар адабиёт кайфиятҳои маъюсона ҳукмфармо мебошад. Барои мисол шеърҳои ҷудоғонаи Нодирпур ва Соҷро гирифтани мумкин аст, ки онҳо дар шакли шеъри сафед низ шеърҳо навиштаанд. Шояд шоирони ҷавони мо Мастон ва Собир ба онҳо пайравӣ мекунад? Ин тавр бошад ҷои хеле таассуф аст, зеро ки ин роҳи шеъри моро аз роҳи реализми сотсиалистӣ дур мекунад» [4,с.64]. Санадҳои овардашуда ба он далолат мекунад, ки Мирзо Турсунзода барои шаклу мазмуни адабиёти муосири тоҷик, хусусан ба талаботҳои замони мувофиқ гардонидани шеър талош варзида, омилҳои ба вучуд омадани равандҳои таъсиғузorro ошкор кардааст. Имрӯзҳо аз ин мулоҳизаҳои ӯ даҳсолаҳо сипарӣ мешаванд. Бардошти алоқамандии шоирони тоҷик низ аз осори адибони кишварҳои ҳамҷавор вусъат пазируфта, боиси ба як марҳалаи сифатан нав ворид гардидани адабиёт шудааст. Инчунин гузашти замони нишон дода истодааст, ки мавқеъгириҳои Мирзо Турсунзода дар он давра агар ба нафъи мафкураи ҳизбӣ-адабӣ хидмат карда бошанд, имрӯз ин гуна нутқу гузоришҳо аҳамият ва арзиши худро бамаротиб гум кардаанд. Аммо муаллифи онҳо ба сифати адиби содиқи адабиёти пролетариятҳо дар як марҳалаи дурахшони таърихи адабиёти муосири тоҷик ҳамчун чехраи намоёну муборизи роҳи реализми сотсиалистӣ ҷовидона боқӣ мондааст.

Дигар ҷанбаи муҳими афкори Мирзо Турсунзода доир ба адабиёти муосири тоҷик ба Садриддин Айнӣ ва шеъри “Марши ҳурият”-и ӯ тааллуқ дорад. Ӯ дар ин маврид чунин менависад: “Саҳми якумини Айнӣ дар қори бузурги халқ “Марши озодӣ” буд. Мо солномаи адабиёти советии тоҷик, адабиёти шаклан миллӣ ва мазмуни сотсиалистии худро аз ҳамин суруди баландпарвоз, ки он саросар аз руҳи революционӣ пур аст, ибтидо мекунем. Садриддин Айнӣ асосгузори адабиёти нави советии тоҷик шуда, дар сафи ҷанговарони коммунизм ҷои худро ишғол кард” [4,с.196]. Симои Садриддин Айнӣ дар осори Мирзо Турсунзода ҳамчун намондаи ду марҳилаи адабӣ – пеш аз инқилоб ва баъди инқилоб – таҷассум ёфтааст ва Мирзо Турсунзода дар таълифоташ хидматҳои С.Айниро дар раванди насри муосири тоҷик нисбат ба назм бештар мавриди баррасӣ қарор додааст, ки қобили анҷоми баҳсу таҳқиқи ҷудоғона мебошад. Мирзо Турсунзода тавре ба мушоҳида расид, чун “адабиёти шаклан миллӣ ва мазмуни сотсиалистӣ” мегӯяд манзураш бештар осори манзум, яъне шеърҳои дoston ва дигар анвои жанрҳои адабӣ буда, дар ин раванд “Марши ҳурият”-и С. Айниро ба сифати намунаи нахустини ба вучуд омадани ин гуна адабиёт эътироф мекунад. Ҳамчунин ӯ пас аз 20-сола баъни чунин мулоҳизаҳо дар мақолаи “Дар хидмати халқу Ватан” боз ҳам ба ҳамин масъала баргашта, навиштааст: “Сардафтари адабиёти советии тоҷик Садриддин Айнӣ дар соли 1918 бо

мақсади шакли назми тоҷикро қобили ташвиққунандаи идеяҳои революционӣ гардонидан оҳанги “Марселеза”-ро истифода бурда, “Марши хуррият”-ро навишт. Дикқат кунед, шоир “Суруд” нагуфта, ба тоҷикӣ калимаи “Марш”-ро қор мефармояд, ки ин маъно ба оҳанги революция тобеъ қунонидани суруд мебошад” [4,с.315]. Ҳамин тариқ, Мирзо Турсунзода ҳамчун пешоҳанг ва сарвару раҳнамои адабони тоҷик оғози моҳиятан сотсиолистӣ шудани адабиёти муосирро аз ҳамин шеърӣ устод С. Айнӣ медонад ва раванди ба “оҳанги революция” мувофиқ қунонидани шакли назми тоҷикро низ ба ҳамин марҳала нисбат медиҳад. Ба таъбири дигар, Мирзо Турсунзода дар марҳалае ба баррасии ин масоили адабиёт мепардозад, ки арзу тӯли он васеъ гардида, ба як нуктаи баланди инкишоф омада расидааст ва барои муайян кардани давраҳои он ва бо ин роҳ ҷамъбандӣ намудани як давраи муайяни таърихи адабиёт заминаи мусоид фароҳам омадааст. Мирзо Турсунзода дар баробари баррасии хидматҳои устод Айнӣ ба мероси Лоҳутӣ низ таваҷҷӯҳ зоҳир кардааст. М.Турсунзода ба шеърҳои ба Тоҷикистон бахшидаи Лоҳутӣ ва мавзӯоти онҳо, инчунин ба маҳорату ҳунари шоирии ӯ фикру мулоҳизаҳои ҷолиб баён кардааст: “Бешакку шубҳа кас ба чунин ҳулосае меояд, ки гӯё шеърро барои Лоҳутӣ ва Лоҳутиро барои шеър офарида буданд. Сиришти Лоҳутӣ иборат аз илҳом буд. Машхуртарин таронаҳои оммавии тоҷикӣ ба монанди “Султонови номдор”, “Ёри мастҳоиам”, “Бути нозанинам”, “Аё сайёд раҳме кун” ва ғайра дар мағзи дили одамони мо ошён гузоштаанд, ки аз як насл ба насли дигаре ҳамчун мероси қиматбаҳо боқӣ хоҳанд монд” [4,с. 243]. Ҳамчунин доир ба маҳорат ва алоқамандии Лоҳутӣ ба шеър навиштааст: “Лоҳутӣ на танҳо шеърро қасб карда буд, балки ӯ бо ашъор як ҷо нафас мекашид. Ҳар як суханаш чун дурдонае дар ганҷинаи назм, чун шабнаме дар бӯстон ҷило меод. Худи ӯ бо забони ҳол мегӯяд:

*Ман дар тани шеър ҳамчу қон хоҳам монд,
Дар маслаки ишқ ҷовидон хоҳам монд.
Пир аст касе, ки фикри ӯ пир бувад,
Ман фикрҷавонаму ҷавон хоҳам монд” [4,с. 234].*

Ҳамин тариқ, Мирзо Турсунзода ба ашъори Лоҳутӣ ҳамчун муҳаққиқ ва ҳампешаи аз мавзӯву ҷойгоҳи осори суханвар оғоҳ баҳои додааст. Мирзо Турсунзода суханваре ба шумор меравад, ки ҳам ба адабиёти гузашта ва ҳам ба адабиёти муосири тоҷик алоқамандӣ дорад. Нисбат ба намояндагони адабиёти гузаштаву муосир ҷойгоҳи махсусро қоиладар аст, аммо ба ин ду манбаи муҳими ҳунари аз як дидгоҳ, яъне реализми сотсиолистӣ нигоҳ намудааст. Аз ин ҷиҳат аст, ки бо мақсади мазмунан сотсиолистӣ сохтани адабиёти миллӣ талошҳо ва кӯшишҳои зиёдеро ба роҳ монда, муваффақ ҳам гардидааст. Аз ин рӯ, М.Турсунзода ходими беминнати инкишофи партиявияти адабиёт мебошад. Мулоҳизаҳои, ки доир ба шеърӯ сухан ва мақому мартабаи шоирону сухаварони замони хеш баён кардааст, манбаи муҳиме барои омӯхтани як марҳалаи адабиёт ба шумор меравад. Адабиёте, ки дар ин давра ба вучуд омадааст, дар сарғаҳи он номи устод Мирзо Турсунзода қарор дорад. Яъне М.Турсунзода ҳамчун чеҳраи барҷаста ҳам дар роҳи тайдӣ кардани ҷавонии суханвар ва ҳам дар роҳи таҳким бахшидани мазмунҳои сотсиолистӣ дар адабиёти муосири тоҷик хидматҳои назаррасеро анҷом додааст. Адабиёти советии тоҷик ҳарчанд бо мазмуни хоси худ як давраи дурахшони адабиёти моро фаро мегирад, аммо ҷавонии дар мактаби суханвари Мирзо Турсунзода камолёфта дар солҳои баъдииттиҳоди онро ба марҳалаи тамоман нави адабиёти ворид намуда, ба он мазмуну моҳияту мароми тоза бахшидаанд.

ПАЙНАВИШТ:

1. Аъзамов, С. Адабиёт ва маърифати нақд. Маҷмӯаи мақолаҳо/С.Аъзамов.–Хучанд: Анис, 2012. – 200с.
2. Бобоев, Ю. Эстетика ва қадамҳои насру назми тоҷик/Ю.Бобоев.–Душанбе: Адиб, 1988.-608с.
3. Раҷабӣ, М. Ислом: ҷадидия ва инқилоб (Маҷмӯаи мақолаҳо)/М.Раҷабӣ.–Душанбе: Дониш, 1977. – 245 с.
4. Турсунзода, М. Куллийот. Иборат аз шаш ҷид. Ҷилди сеюм. Мураттиб Ю.Бобоев/М.Турсунзода.–Душанбе: Ирфон, 1979. – 432 с.

REFERENCES:

1. Azamov, S. Literature and science of criticism. Collection of articles.- Khujand: Anis, 2012. – 200p.
2. Boboev, Y. Aesthetics and steps of Tajik poetry.- Dushanbe: Adib, 1988.-608 p.
3. Rajabi, M. Islam: Jadidiya and revolution (collection of articles).- Dushanbe: Knowledge, 1977. - 245 p.
4. Tursunzade, M. Kulliyot. Consists of six chapters. Chapter III. Compiled by Y .Boboev. - Dushanbe: Irfon, 1979. - 432 p.

**ИНЪИКОСИ
НАБАРДИ ҚОДИСИЯ
ДАР САРЧАШМАҲОИ
ТАЪРИХӢ ВА “ШОҲНОМА”-ҲО**

Юлдошев Абдулло Курбонмаматович, н.и.ф.,
доценти кафедраи таърихи адабиёт
тоҷики Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
(Тоҷикистон, Душанбе)

**ОСВЕЩЕНИЕ БИТВЫ ПРИ
КАДИСИИ В ИСТОРИЧЕСКИХ
ИСТОЧНИКАХ И «ШАХНАМЕ»**

Юлдошев Абдулло Курбонмаматович, к.ф.н.,
доцент кафедры истории таджикской
литературы ТНУ (Таджикистан, Душанбе)

**REFLECTION OF
BATTLE OF QADISIYA IN
HISTORICAL SOURCES AND
"SHAKHNAME"**

Uldoshev Abdulla Kurbonmamatovich, candidate
of philological sciences, Associate Professor of the
department of the history of Tajik literature under
the TNU (Tajikistan, Dushanbe),

E-mail: romish2004@inbox.ru

Вожаҳои калидӣ: Қодисия, набард, Саъд, Рустам, араб, Сосониён, шикаст, инқироз, дин

Мақола ба масъалаи инъикоси набарди Қодисия дар сарчашмаҳои таърихӣ ва “Шоҳнома” ихтисос ёфтааст. Тазаққур меравад, ки дар сарчашмаҳои арабӣ-мусулмонӣ ва “Шоҳнома” набарди Қодисия, ки соли 636 дар наздикии Куфаи имрӯза доир шуда буд, мавқеи муносибери шигол кардааст. Оннабарди тақдирсозе буд, ки раванди инқирози шоҳанишоҳии Сосониро бебозгаиш гардонид. Бохте, ки насиби халқҳои эронӣ шуд, на танҳо аз даст рафтани шоҳаншоҳӣ буд. Таъкид меравад, ки бо инқирози давлати Сосониён халқҳои эронӣ дигар натавонистанд ба қувваи сиёсии бузург табдил ёбанд ва нақше дар сиёсатҳои минтақавӣ ва фароминтақавӣ дошта бошанд. Дар набарди Қодисия фурупоиши ниҳодҳои давлатии Сосониён низ таҷассум ёфтааст. Масалан, дар ҳама таҳқиқот мегузарад, сипоҳи Дайламиён, ки аз чаҳор ҳазор савора иборат буд, аз пуштибониҳои лашқари Рустам хушдорӣ мекунад. Бино ба маълумоти Табарӣ ва таъкиди Ибн ал-Асир сарлашқари Форс ҳам чандон тарафдори Рустам набуд. Ба назари муаллиф дар ниҳони набарди Қодисия, махсусан номаи Рустам ба бародараш, метавонад нуқтаи назари Фирдавсӣ дар бораи ҳуҷуми лашқари араб ба хоки Эронишаҳр ифода ёфта бошад. Чунин мулоҳиза дар он ҷо гуфта мешавад, ки номаи Рустам дар матни Табарӣ, Саалибӣ ва муаллифи деринатар Ибн ал-Асир намегузарад. Ин нома танҳо дар “Шоҳнома” ва то ҷое дар тарҷумаи арабии “Шоҳнома” омадааст. Хулосаи нуқтаи назари Фирдавсӣ метавонад байте бошад, ки иқтибосаи кардем: “Зиёни касон аз паи суди хеш, Бичӯяндӯ дин андар оранд пей”.

Ключевые слова: Кадисия, битва, Саад, Рустам, араб, Сасаниды, поражение, крушение, вера

Статья посвящена освещению битвы при Кадисии в исторических источниках и «Шахнаме». Подчеркивается, что битва при Кадисии между отрядами арабского халифата и отрядами армии Сасанидской империи состоялась в 636 году неподалеку от города Куфа в Ираке. Битва была судьбоносной. Она ускорила процесс крушения Сасанидской империи и превратила его в необратимый процесс. Подчеркивается, что с крушением Сасанидской империи иранским народам более не суждено было оставаться великой политической силой и сыграть ощутимую роль в региональной и субрегиональной политике. В битве при Кадисии отражен и развал государственных структур Сасанидской империи. Например, во всех исследованиях наблюдаем, что отряд Дайламитов, состоящий из четырех тысяч всадников, воздержался от поддержки отрядов Рустама. По сведениям Табарии и далее Ибн аль-Асира, военачальник Фарса также не оказал поддержку отрядам Рустама. Автор считает, что в изложении битвы под Кадисией, в особенности в письме Рустама своему брату, могла бы быть отражена точка зрения Фирдоуси относительно арабского нашествия в пределы Сасанидской империи. Такое предположение высказано на том основании, что текст письма не проходит в упомянутых в статье трудах Табарии, Саалиби и более позднего автора Ибн аль-Асира. Возможно, суть точки зрения Фирдоуси выражена следующим бейтом: “Вред другим в свою пользу, Ицут, но преподносят веру как предлог”.

Keywords: Qadisiya, battle, Saad, Rustam, Arab, Sassanids, defeat, collapse, faith

The article is devoted to the coverage of the battle of Qadisiya in historical sources and "Shahnameh". It is emphasized that the battle of Qadisiya between the detachments of the Arab Caliphate and the detachments of the army of the Sasanian Empire took place in 636 near the city of Kufa in Iraq. The battle was fateful. She accelerated the process of the collapse of the Sasanian Empire and turned it into an irreversible process. It is emphasized that with the collapse of the Sasanian Empire, the Iranian peoples